

DOS NOUS MIL·LIARIS DE LA VIA AUGUSTA A PETRER I EL PILAR DE LA HORADADA (ALACANT)

Nous exposons dans cet article les résultats de la prospection réalisée le long de la Via Augusta dans la région d'Alacant, au cours de laquelle nous avons pu localiser deux nouveaux milliaires, l'un à Petrer, l'autre à El Pilar de la Horadada, ainsi que des vestiges de la voie dans ce deuxième village et à San Miguel de Salinas.

En este artículo exponemos los resultados de la prospección realizada en la vía Augusta en la provincia de Alicante, en el curso de la cual se han podido localizar dos nuevos miliarios en Petrer y el Pilar de la Horadada y vestigios de la vía en este segunda población y San Miguel de Salinas.

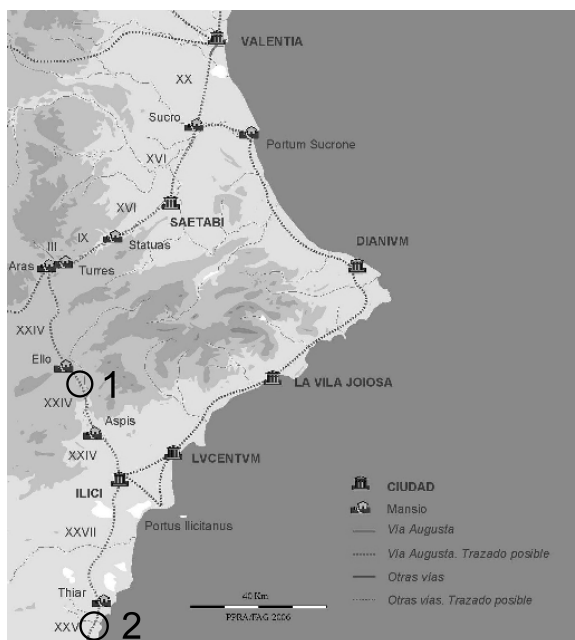

Fig. 1. Mapa de les comarques meridionals del País Valencià amb el traçat de la via Augusta i la localització dels dos nous mil·liaris

En el curs dels treballs de prospecció de la via Augusta a les comarques meridionals del País Valencià en la tardor de l'any 2004, finançats per la Conselleria de Cultura, Educació i Esports, es van localitzar dos mil·liaris fragmentats als termes municipals de Petrer i el Pilar de la Horadada (fig. 1), així com alguns vestigis del seu pas als termes municipals d'aquest municipi i de San Miguel de Salinas.

MIL·LIARI DE PETRER

Fragment de mil·liari localitzat en un abocador d'enderroc situat a la vora de la carretera N-330, prop del camí d'accés a la urbanització de la Lloma Badada (coordenades UTM: 30SXH938583, full 871, Elda, E: 1:50.000, SGE). La peça es troba situada a poc més de 8 m de la tanca del costat est de la carretera, mig soterrada entre els abocaments (fig. 2). Es troba desplaçat i pot haver estat transportat des d'un altre lloc o haver aparegut en els moviments de terra realitzats en la mateixa zona. La troballa va ser comunicada inicialment a A. Poveda, aleshores director del Museu Arqueològic de Elda, i

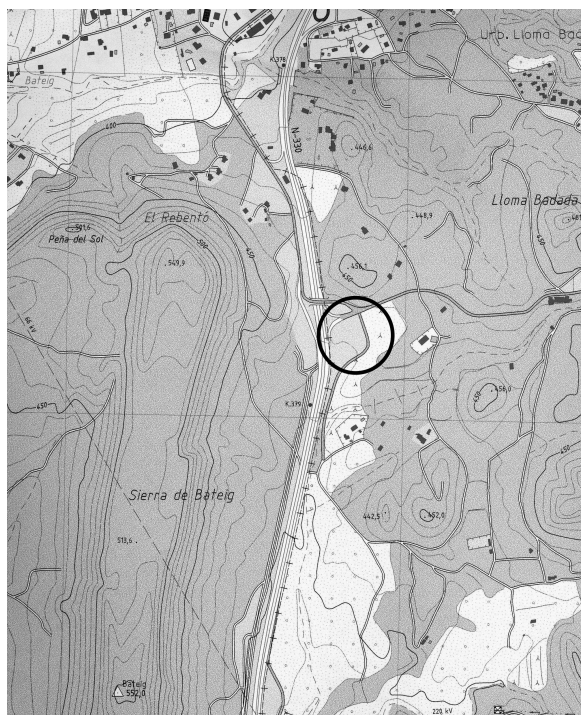

Fig. 2. Mapa de localització del mil·liari de Petrer (Fulla 871, 1-2, E. 1: 10.000, ICV)

posteriorment, a través de l'arqueòleg municipal d'aquesta població, J. C. Márquez, a J. Jover, director del Museu Arqueològic i Etnològic de Petrer, qui està fent les gestions necessàries per a recuperar la peça.

La descripció que segueix està realitzada a partir de l'observació *in situ*, de manera que algunes mesures podran variar després de la seua recuperació i neteja. Es tracta d'un bloc prou irregular de gres blanquinós amb patina ocre que correspon a part de la base cúbica i l'inici del fust d'un mil·liari que es troba seccionat longitudinalment de forma obliqua, raó per la qual la part conservada de la base és molt estreta i la del fust és més completa (fig. 3). Les seues dimensions són 102 cm de longitud, dels quals 55 corresponen a la base i 47 al fust; 60 cm de diàmetre del fust, i 44 x 64 cm per als laterals de la part conservada de la base. Per tractar-se de la part baixa del monument no es conserva la inscripció. Tot i que l'estat fragmentari de la peça no permet la seua identificació de manera inequívoca, tant el material emprat en la seua llaura com les mides conservades i els detalls morfològics de l'angle de la base cúbica i el quart de cercle del fust, s'avenen amb les característiques d'un monument d'aquest tipus.

EL PILAR DE LA HORADADA

Es trobava al marge d'un camí paral·lel al Río Seco, a uns 300 m de la seua vora meridional (coordenades UTM: 30SXG935961, full 935, Torrevieja, E: 1:50.000, SGE). El punt està situat a uns 800 al SW del lloc on es trobava la Casa de la Cueva Fuerte, a uns 500 m de l'extrem oest de l'esmentat camí, junt a un xicotet pou conservat a la vora nord del camí (fig. 4). La zona fou intensament transformada per al cultiu d'arbres fruiters i el monument es degué extraure en els curs d'aquests treballs amb maquinària pesant. La pala el va seccionar prop de la base, segons es dedueix de les empremtes en forma de cresta existents en la secció del fust; en conseqüència, la part conservada del fust devia ser major i tal vegada es conserve colgada en els terrenys pròxims, sense que les gestions realitzades hagen permès esbrinar-hi res. Es tracta d'un fragment corresponent a la base cúbica i l'inici del fust tallats en pedra calcària porosa de color ocre (MGE, 1977), la superfície de la qual encara conserva les empremtes rectes de la talla amb la *dolabra* (fig. 5). Un dels angles inferiors de la base presenta una fractura recent. Les seues dimensions són 86 x 60 x 60 cm; el fust té 60 cm de diàmetre i conserva una altura màxima de 26 cm. Per tractar-se de la part baixa del monument no es conserva la inscripció. La troballa va ser comunicada a Mª García Samper, directora del Museu Municipal del Pilar de la Horadada, que va fer les gestions necessàries per a la seua recuperació. En l'actualitat es conserva dipositat al magatzem d'aquest museu.

DISCUSSIÓ

La troballa d'aquests dos mil·liaris fragmentats, tot i no conservar el text que ens hagués proporcionat una informació de gran interès per a la història de la via Augusta, almenys permet realitzar algunes precisions sobre el seu traçat per les comarques meridionals del país. Fins ara només es coneixien dos mil·liaris en aquestes comarques, i els dos estaven localitzats en l'últim tram de la via en el seu curs per terres valencianes: un es va trobar possiblement en el terme municipal d'Oriola i l'altre –l'únic conservat– també en aquest mateix terme, encara que es conserva al Museu Municipal del Pilar de la Horadada.

El primer és esmentat per Escolano (1610: 13-14) que el localitza "en aquel camino que va de la dicha puerta Bagastra (d'Oriola) al campo de San Ginés, y de allí a Cartagena. (...) Destas (columnes mil·liàries) se traxo una en nuevos dias al Obispo de Origuela Don Iusepe Estevan, que solo

Fig. 3. Mil·liari de Petrer

se le pudieron leer estas dos palabras C. IULIUS". Aquest es conservava sencer i va ser atribuït encertadament per Sillières (1990: 68-69, n° 1) a l'emperador Maximí el Traci (236-238), el que ha estat acceptat pels autors que se n'han ocupat posteriorment (Arasa 1992: 254-255, n° 17; Lostal 1992: 114-115, n° 111; Rosselló 1992: 624; Arasa, Rosselló 1995: 63, 117; Corell 2005: 242, n° 26). La referència és massa ambigua com per a poder deduir-ne el lloc exacte de la troballa. Estava situat prop de l'encreuament del camí que arrancava de la porta del raval de sant Agustí d'Oriola, aleshores anomenada de Bagastre, amb el camí de Cartagena a l'altura del camp de sant Ginès, zona situada al voltant de l'antic convent homònim, de manera que el lloc podia trobar-se al terme municipal d'Oriola. El segon és un fragment de fust procedent

de l'antiga cartoixa de Sant Ginés (Oriola), situada al marge meridional de la rambla homònima o Río Nacimiento, que es conserva al museu del Pilar de la Horadada. Els editors (Mayer, García Samper 1988: 107) el daten, de manera general, entre el segle III avançat i el IV, i proposen una restitució a partir dels formularis que apareixen en els mil·liaris de Tàcit (275-276), que presenten un cert paral·lelisme amb el text conservat en aquest (Sillières 1990: 69, n° 2; Abad, Abascal 1991: 158-159, n° 117; Arasa 1992: 255-2256, n° 18; Lostal 1992, 196, n° 190; Corell 2005: 243-244, n° 27).

Pel que fa als nous mil·liaris, el de Petrer s'ha trobat desplaçat i per tant no resulta útil per a precisar el traçat de la via. Aquesta sembla que devia seguir el corredor utilitzat per l'autovia N-330 al sud de la vall d'Elda-Petrer, entre la serra del

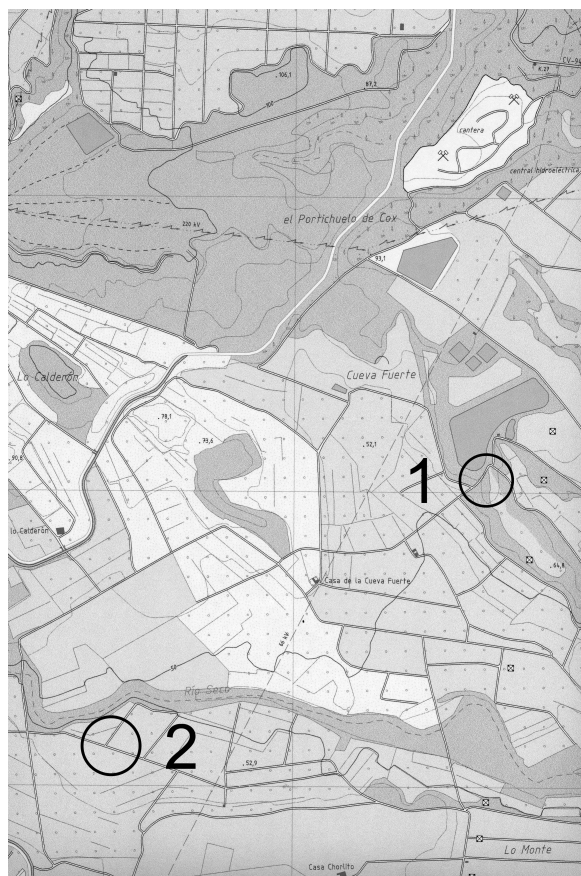

Fig. 4. Mapa de localització del Puerto del Soldado (nº 1) i del mil·liari del Pilar de la Horada (nº 2) (Fulla 935. 1-3, E. 1: 10.000, ICV)

Bateig (Elda) a l'oest i les Salinetes a l'est (Petrer). Des d'aquella vall (350 m) el camí remuntava un collet fins als 420 m a l'altura del punt de la troballa, en un tram de 900 m de longitud que passa entre l'extrem nord d'aquella serra (549 m) i un tossalet que s'alça sobre la carretera que porta a la urbanització de la Lloma Badada (456 m), per a davallar suaument a continuació seguint el corredor format per la rambla de les Salinetes en direcció sud. En tota aquesta zona ocupada per l'autovia no s'han pogut identificar restes del camí, que possiblement deuen haver desaparegut com a conseqüència de les transformacions realitzades en el curs de la seua construcció.

Quant al mil·liari del Pilar de la Horada, es va trobar en una zona intensament transformada pels aterraments agrícoles, al sud del Río Seco, i passa a ser el més meridional dels mil·liaris valencians. El lloc de la troballa està situat a 2,7 km en línia recta de la rambla de San Ginés o Río Nacimiento, a la vora de la qual se situa la mansió de *Thiar*. Tot

i que també es trobava desplaçat per l'extracció, en aquest cas pot suposar-se que es conservava colgat en les proximitats, de manera que sí resulta útil per determinar el pas de la via. Aquesta devia travessar el riu a gual (40 m) i remuntar amb un traçat possiblement diagonal el desnivell corresponent a la seua vora meridional (60 m), zona on es trobaria el monument. La distància que el separa de la zona on es va trobar el mil·liari anterior, pels voltants del convent de Sant Ginés, correspon aproximadament –seguint un traçat irregular com el de la via– a una distància de 2 milles (3 km), de manera que sembla complir-se l'interval.

Segons l'Itinerari d'Antoní, la via seguia des de la colònia *Ilici* (l'Alcúdia) fins a la posta *Thiar* (Roldán 1975: 271), situada a 27 milles (40 km) al sud d'aquella, des d'on seguia fins a *Carthago Nova*, emplaçada a una distància de 25 milles (37 km). El traçat d'aquest tram de la via ha estat objecte de diversos estudis, majoritàriament centrats en la reducció de la mansió, dels quals no faré una relació exhaustiva. En primer lloc, Saavedra (1863: 101, mapa) porta la via per l'oest de Dolores fins a prop d'Oriola, on la fa girar cap al sud en direcció a Cartagena, de manera que localitza *Thiar* al lloc de Zeneta, al camí de Bigastre, sobre el mateix límit amb Múrcia. Fernández Guerra (1875: 124-125, mapa) proposa un traçat prou rectilini entre *Ilici* i *Carthago Nova* per la costa i situa *Thiar* al sud del Segura, entre el Cabo Roig i la Cala de la Glea i el barranc de Cañada Hermosa. Blázquez Delgado i Blázquez Jiménez (1923: 13-14) emplaçaven la posta a "las grandes ruinas inmediatas al Pilar de la Horadada", tot i que reconeixien que aquestes no es trobaven a la vora de la via i que de més a més hi havia una xicoteta diferència entre les distàncies.

Morote (1979: 153-154; 2002: 183, 229) localitza la posta "en la confluència del río Nacimiento con la Carretera de Orihuela a Torrevieja y Babricas, en la ladera existente en la margen derecha del mismo", i per a la via proposa un traçat paral·lel a la carretera CV-941 seguint el Camino de Cartagena i la Vereda Real i, ja per terres del Pilar de la Horadada, continuant pel Camino de las Cañadas i el Camino Real o de la Hilada. Llobregat (1983: 240) plantejava un traçat per voramar amb la finalitat d'evitar les albuferes i marjals freqüents en aquesta comarca, tot i que reconeixia que calia seguir investigant per tractar-se d'una zona poc coneguda. Sillières (1990: 364, 370-371) esmenta les notícies de Baches i la redueix al convent de San Ginés, a la vora del Río Nacimiento, on encara es trobaven restes ceràmiques i s'acompleixen els mesuraments, tant des d'*Ilici* com des de *Carthago Nova*. Rosselló (1992: 628, 633, fig. 5) segueix també aquesta reducció i proposa un traçat per las Zahurdas i el Ba-

Fig. 5. Mil·liari del Pilar de la Horadada

rranco del Lobo (San Miguel de Salinas). García Samper (1995: 406) la situa a la vora de la rambla de San Ginés o Río Nacimiento, a la Devesa de Campoamor, i n'analitza tant els precedents com les restes conservades. Aquesta reducció la segueixen altres autors com Arasa i Rosselló (1995: 57, 117). Finalment, ja en terres de Múrcia, el traçat de la via segueix per San Pedro del Pinatar, La Puebla i San Javier fins a *Carthago Nova* (Ruiz *et al.* 1989).

La zona al voltant de la desembocadura del riu Segura, on es troben importants assentaments ibèrics com la Escuera, el Oral i el Cabezo Lucero, ha estat prospectada per un equip hispano-francès que no ha trobat cap vestigi de la via (Gutiérrez Lloret *et al.* 1998-99). Els treballs de prospecció van comprendre un centenar d'hectàrees de les terres que voregen l'antic camí d'Elx a Torrevieja al sud de la serra del

Molar, que podia haver seguit el traçat de la via, però els resultats van ser negatius. De fet, l'ocupació de la zona en el període altimperial –segons la informació disponible fins aleshores– és de poca importància. Cap al sud no hi ha cap indicatiu que permeta determinar el lloc per on la via travessava el riu Segura. Podem recordar ací que Senent (1930: 5) esmenta restes d'un pont que considerava romà prop de Rojales, del qual no coneixem cap altra referència.

El traçat de la via entre el riu Segura i el límit amb Múrcia fou estudiat en els anys vint per Baches (1930), de les aportacions del qual s'ha publicat un estudi crític (Pérez Ballester, Berrocal 1988). El plànol de localització dels vestigis de la via que aquell va elaborar, juntament amb les restes que esmenta, també ha estat reproduït per Torres (1996: 161-164, fig. 3). Darrerament, Lorenzo (2005: 47-48; 2006: 33) i Ara-

Fig. 7. Trinxera de la via a San Miguel de Salinas

Fig. 8. Pas de la via pel Puerto del Soldado (el Pilar de la Horadada)

endavant, al SW de la casa anomenada Lo Montanaro Baches esmenta vestigis de la via, i al Alto de las Rufinas n'hi havia un tram empedrat. En aquesta zona, Sillières (1990: 370) distingeix traces de la via prop de Lo Montanaro en la fotografia aèria de 1956. Finalment, cap al sud, el topònim Camino de la Hilada (Blázquez Delgado, Blázquez Jiménez 1923: 14) podria fer referència tant al floreïment d'un *umbo* o vorada de la via com al seu traçat rectilini.

En conclusió, la troballa del mil·liari de Pilar de la Horadada, juntament amb el reconeixement d'alguns vestigis de la via als llocs descrits per Baches en aquest terme municipal i el de San Miguel de Salinas, permeten determinar el traçat aproximat de la via Augusta entre el riu Segura i el límit administratiu amb Múrcia. Amb aquests dos nous monuments, el nombre de mil·liaris coneguts a les comarques

meridionals del País Valencià s'eleva a quatre, tres d'ells trobats a la comarca del Baix Segura. Cal assenyalar que el de Petrer és el primer monument conegut en un llarg tram de la via que s'estén entre la ciutat de València i aquesta comarca. Aquestes dades sobre el traçat de la via s'afegeixen a la informació obtinguda en la intervenció arqueològica al terme municipal de Villena (Arasa, Pérez Jordà 2005: 201-203). Tot plegat suposa una modesta contribució al coneixement d'aquest important eix viari per les comarques meridionals del País Valencià.

FERRAN ARASA I GIL
 Departament de Prehistòria i Arqueologia
 Universitat de València
 Av. Blasco Ibáñez, 28, 46010 València
 Ferran.Arasa@uv.es,

BIBLIOGRAFIA

- ABAD, L.; ABASCAL, J. M. (1991): *Historia Antigua. Textos para la Historia de Alicante*, Alicante.
- ARASA I GIL, F. (1992): Els mil·liaris del País Valencià, *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, 8, 232-269.
- ARASA I GIL, F. (2006): El trazado de la *Vía Augusta* en tierras Valencianas, *Catastros, Hábitats y vía romana. Paisajes Históricos de Europa (Proyecto Interreg 3C Vistoria)*, E. García Prósper et al. (Eds.), Valencia, 93-130.
- ARASA, F.; PÉREZ JORDÀ, G. (2005): Intervencions en la via Augusta a la Font de la Figuera (València) i Villena (Alacant), *Saguntum*. PLAV, 37, 136-143.
- ARASA, F.; ROSSELLÓ, V. (1995): *Les vies romanes del territori valencià*, València.
- BACHES ROMERO, G. (1930): La *Vía Augusta*, *La Voz de Levante*, 31 de juliol, Alicante.
- BLÁZQUEZ Y DELGADO AGUILERA, A.; BLÁZQUEZ JIMÉNEZ, A. (1923): *Vías romanas de Sevilla a Córdoba por Antequera.- De Córdoba a Cástulo por Épora.- De Córdoba a Cástulo por El Carpio.- De Fuente la Higuera a Cartagena y de Cartagena a Cástulo*, MJSEA, 59.
- CORELL, J. (2005): *Inscripcions romanes del País Valencià. II. 1. L'Alt Palància, Edeba, Lesera i els seus territoris. 2. Els mil·liaris del País Valencià*, València.
- ESCOLANO, G. (1610): *Décadas de la Insigne y Coronada ciudad y Reino de Valencia*, I, Valencia.
- FERNÁNDEZ GUERRA, A. (1875): Discurso leído ante la Academia de la Historia en la recepción del Sr. D. Juan de Dios de la Rada y Delgado. Contestación de D. Aureliano Fernández-Guerra y Orbe, *Memorias de la RAH*, Madrid.
- GARCÍA SAMPER, M. (1995): La Mansio de Thiar: una propuesta de identificación, *Actas del XXII CNA*, 405-409.
- GUTIÉRREZ LLORET, S.; MORET, P.; ROUILLARD, P. i SILLIÈRES, P. (1998-99): Le peuplement du Bas Segura de la Protohistoire au Moyen-Âge (Prospection 1989-90), *Lucentum*, XVII-XVIII, 25-74.
- LLOBREGAT CONESA, E. A. (1983): Relectura del Ravennate: dos calzadas, una mansión inexistente y otros datos de la geografía antigua del País Valenciano, *Lucentum*, II, 225-242.
- LORENZO DE SAN ROMÁN, R. (2005): Evolució de la xarxa viària romana al Camp d'Elx i uns apunts sobre la *mansio Ad Leones*, *La Rella*, 18, Elx, 41-63.
- LORENZO DE SAN ROMÁN, R. (2006): *L'Alcúdia d'Elx a l'Antiguitat Tardana. Anàlisi historiogràfica i arqueològica de l'Ilici dels segles V-VIII*, Alacant.
- LOSTAL PROS, J. (1992): *Los miliarios de la provincia Tarracense*, Zaragoza.
- MAPA GEOLÓGICO DE ESPAÑA (1977): *Torrevieja (935)*, E. 1:50.000, Madrid.
- MAYER, M.; GARCÍA SAMPER, M. (1988): Un miliario romano procedente del Pilar de la Horadada, *Actas del Symposium "Vías romanas del Sureste"*, Murcia, 105-106.
- MOROTE BARBERÁ, J. G. (1979): El trazado de la *Vía Augusta* desde Tarracoe a Carthagine Spartaria. Una aproximación a su estudio, *Saguntum*. PLAV, 14, 139-164.
- MOROTE BARBERÁ, J. G. (2002): *La vía Augusta y otras calzadas en la comunidad Valenciana*, Serie Arqueológica, 19, RACV, Valencia.
- PÉREZ BALLESTER, J.; BERROCAL, M. C. (1988): Las aportaciones y revisión de las investigaciones de don Gratiano Baches en la comarca del Pilar de la Horadada, *Actas del Symposium "Vías romanas del Sureste"*, Murcia, 101-106.
- ROLDÁN HERVÁS, J. M. (1975): *Itineraria Hispana. Fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*, Valladolid-Granada.
- ROSELLÓ I VERGER, V. M. (1992): Les vies romanes al País Valencià. Il·lusions i certeses, *SIP. STV*, 89, 619-637.
- RUIZ, E.; MÉNDEZ, R.; BROTONS, F.; GARCÍA, C. (1988): Aproximación al estudio de las vías romanas de Cartagena y su entorno, *Actas del Symposium "Vías romanas del Sureste"*, Murcia, 31-38.
- SAAVEDRA, E. (1863): *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública de don Eduardo Saavedra el día 28 de Diciembre de 1862*, Madrid.
- SENENT IBÁÑEZ, J. J. (1930): *Excavaciones en la necrópolis del Molar (Alicante)*, MJSEA, 107.
- SILLIÈRES, P. (1990): *Les voies de communication de l'Hispanie Méridionale*, Paris.
- TORRES MONTESINOS, R. (1996): Influencia romana en Torrevieja, *Alquibla*, 2, Orihuela, 157-178.